

УДК 766

Храмова-Баранова О. Л., Куколь С. Є.Черкаський державний технологічний
університет**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК
МОНОТИПІЇ ЯК ЗАСОБУ ГРАФІЧНОЇ
ВИРАЗНОСТІ У МИСТЕЦТВІ**

Храмова-Баранова О. Л., Куколь С. Є. Становлення і розвиток монотипії як засобу графічної виразності у мистецтві. У сьогоденні монотипія — це графічна техніка, яка крім станкового призначення використовується у сценографії, кіно і мультиплікації, а також у книжковій графіці та плакаті. Ця техніка є однією з найцікавіших і доступних для широкого кола людей, які займаються образотворчим мистецтвом і дизайном. Монотипію вважають самостійним видом художньої творчості, що з'єднує в собі графічні та живописні характеристики. За характером зображення і способом друку монотипія близька до графічних технік, а в отриманні фактур може перевершити графіку та живопис. Історія розвитку монотипії сьогодні відома завдяки дослідженням А. А. Лециньського, Н. М. Самойлової, ґрунтовно досліджували і працювали в цій техніці О. Круґлікова, М. Глуценко та інші. Монотипія у ХХІ ст. зазнала значних змін у порівнянні з тим, якою вона була на початку свого становлення, складнішою стає її технологія, більше ускладнюється фактура відбитка і колірне рішення композиції. Сьогодні продовжується пошук нових засобів для збагачення образної мови монотипії, що вимагає безпосередньої, синхронної взаємодії митця з матеріалом, розуміння особливостей цієї техніки.

Ключові слова: монотипія, засоби графічної виразності.

Храмова-Баранова Е. Л., Куколь С. Е. Становление и развитие монотипии как средства графической выразительности в искусстве. Монотипия — это графическая техника, которая кроме станкового назначения используется в сценографии, кино и мультипликации, а также в книжной графике и плакате. Эта техника является одной из самых интересных и доступных для широкого круга людей, которые занимаются изобразительным искусством и дизайном. Монотипию считают самостоятельным видом художественного творчества, который соединяет в себе графические и живописные качества. По характеру изображения и способу печати монотипия близка к графическим техникам, а в получении фактур может превзойти графику и живопись. История развития монотипии известна благодаря исследованиям А. Лециньского, Н. Самойловой, анализировали и работали в этой технике Е. Круґликова, М. Глуценко и другие. Монотипия в ХХІ веке, в сравнении с периодом ее

становления, стала более сложной технологически, фактура отпечатка и цветовое решение композиции усложнились. Сегодня продолжается поиск новых средств для обогащения образного языка монотипии, что требует синхронного взаимодействия мастера с материалом, понимания особенностей этой техники.

Ключевые слова: монотипия, средства графической выразительности.

Khratova-Baranova E., Kukol S. Monotype formation and development as a means of expression in the arts. At present monotype — a graphical technique that purpose except easel used in stage design, film and animation, as well as in book graphics and posters. This technique is one of the most interesting and accessible to a wide range of people involved in the arts and design. Monotype sometimes considered a separate type of art that combines a graphical and pictorial quality. The nature picture and monotype printing method similar to graphic techniques, with the option of color shades and color richness is not inferior to painting, and getting textures can surpass graphics and painting. The history of monotype today known for the research of A. Leschynskiy, N. Samoilova thoroughly studied and worked in this technique E. Kruglikova, M. Dobrov, V. Kasian, M. Deregus A. Rybachuk, M. Glushchenko and others.

Of all the techniques of easel graphics monotype is the most free, agile and perhaps the simplest techniques of easel graphics, which has a large number of technical and technological methods and means of artistic expression, providing emotional nature works. Unlike other techniques easel, monotype prints without the use of printed boards chemical processing or mechanical means, the image is put on the board by a print from one surface to another.

The term “Monotype” comes from the Greek “monos” — “one” and “typos” — “mark”. The process of its creation in the classical sense is that the polished metal board with oil paints creates a picture that is printed on paper using ofort machine. As the surface (or matrix) has historically been used for copper plate engraving, but in modern terms can be used as zinc, glass, organic glass and more. After printing it is transferred to a sheet of paper by pressing, usually using a printing press or a spoon, roller. The print can be obtained only in a single copy (mono), remaining unique author's work. Thus, belongs to the monotype print techniques, but are not replicable, mass.

Monotype combining a job with color, line, different textures, techniques of print graphics on the verge of various types of fine art, and can say, is a synthesis of easel graphics, original as well as painting. Through the means of artistic expression and special features inherent only this technique, with good leadership creative process ensured success even beginners who do not have a free academic art techniques.

Monotype can be created by applying paint to the surface and then use brush or cloth to remove the paint and creating a “negative” image — that create light in areas of opaque color. Paint can be in oil or water-based. In the case of an oil-based ink on paper can be dry, in which case the image is contrasty or moisture can get about 10 % more keys.

Monotype provides a unique print; most of the paint remains on paper after pressing. Sometimes you can make further prints, but they differ significantly from the first and generally considered to be lower quality.

The second print of the same board called "ghost." To create monotype print can be used stencils, watercolor, mixed with soap, various solvents, brushes, rozchisky and other means. Monotype can be done both pre-built sketch and spontaneously, without the essay.

For works made in the technique monotype characteristic subtlety of color relationships, smoothness and softness of shapes forms outside Monotype brings with watercolor. Full of mystery, monotype we, unfortunately, did not take its rightful and equal place among other graphic techniques, although it is one of the most interesting and accessible to a wide range of fans of fine art. In many countries, Monotype came to life as equal graphics technique. In easel purpose Monotype used by artists in stage design, film and animation, as well as in book graphics and posters.

Art of Monotype admired artists of the 1930s. For example, Anatoly Suvorov executed illustrations to O. M. Tolstoy story "Childhood Nikita". The originality of technique enabled the artist to create a bright, expressive images.

The prominent Ukrainian artist Nikolai Glushchenko (1901–1977) created many of his landscapes, still lifes, portraits same technique Monotype, has held solo exhibitions in Paris, Milan, Bucharest, Prague, Stockholm, Rome.

Features Monotype revealed in the works of contemporary artist Elena Chorna (b. 1975), which shows compositional decisions by contrast, structural lines, location of spots as a means to help characterize the image.

Today technics monotypists are many artists such as Antonina Bykaryuk, Arina Daur, Valentine Levytin, Victoria Sova, Ekaterina Shemyak, Elena Zayats, Lena Carlova, Elena Schelchkova, Irina Brovina, Lydia Lysyansky, Lily Tsybizova, Marina Busareva, Marina Zadernovska, Marina Krasylínikova, Mariya Chebotareva-Bichan, Nikolai Sotnikov, Tamara Repina.

Illustrations Monotype technique is used in the design of the book. For example, Svetlana Kukol of Monotype technique with further processing in a technical editor Adobe Photoshop. Through contrasts that achieved with black and white Monotype, which is made in black oil, underlined expression, dynamics, dramatic events detailed of the Bulgakov's novel "Master and Margarita", revealed features of the characters. Through a graphical means of expression was referred Monotype texture checkered fabric, wool Cat Behemoth, old shine coercion, manuscript pages that burned on the edges, but remained intact. The font for the title of the work was also developed for the design of the book and created the technique Monotype. All this adds mystery and artistic expression in the design of the book.

The artists of our time, continue to search for new ways to enrich Monotype figurative language that requires immediate, simultaneous interaction of the artist with the material, understand its quirks and peculiarities of character. So today easel drawing process is not mechanical mass prints, it requires the direct participation of living creator of the first to the last minute birthday artwork. Consequently, the organization of classes this graphics technology is not a big difficulty, but helps to identify and develop creative abilities, can enrich the creative process.

Keywords: monotype, means of graphic expression.

Постановка проблеми. На основі дослідження монотипії, робіт у цій техніці, необхідно розглянути монотипію як засіб графічної виразності в мистецтві, дизайні і обґрунтувати значення техніки монотипії для створення робіт із більш тонкою кольоровою гармонією, м'якістю контурів, незвичними ефектами та особливостями фактури, що стимулює до вільних асоціацій як в мистецтві, так і в дизайні. На сьогоднішній день мало досліджень з цієї проблематики, а виставки, видання каталогів з монотипіями не повною мірою відображають розвиток цього різновиду графіки.

Актуальність роботи полягає в необхідності ґрунтовного аналізу становлення і розвитку техніки монотипії як засобу графічної виразності в мистецтві і дизайні. Недостатня вивченість техніки монотипії, її вагомого значення та ролі у затвердженні графічної виразності художнього образу визначають актуальність теми. Процес виконання монотипії, на відміну від усіх інших технік друкованої графіки, не потребує великої матеріально-технічної бази, складного технічного обладнання, особливих матеріалів, тому техніка монотипії становить особливу цінність, оскільки для навчання будь-якому виду образотворчого мистецтва ця техніка є цінним здобутком для вивільнення творчого потенціалу особистості.

Зв'язок із науковими і практичними завданнями. Стаття виконана в межах плану науково-дослідних робіт кафедри дизайну Черкаського державного технологічного університету (план наукової роботи кафедри дизайну на 2016/2017 навчальний рік, протокол № 2 від 27.09.2016 р.)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджено історіографію проблематики і визначено, що над дослідженням становлення і розвитку монотипії працювала невелика кількість науковців. Вагомий внесок у дослідження поняття монотипії, ґрунтовного аналізу техніки монотипії зробили такі фахівці як А. Лещинський, В. Фаворський, Н. Самойлова та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити, проаналізувати розвиток техніки монотипії, виявити і виокремити характерні риси графічної виразності монотипії, які стимулюють до вільних асоціацій у мистецтві й дизайні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Техніка монотипії є найбільш вільною, рухливою, такою, яка має велику кількість технологічних прийомів, що надають роботам емоційного характеру. На відміну від інших станкових технік, монотипія друкується без попереднього застосування обробки друкарської дошки хімічним або механічним способом: зображення наноситься на дошку шляхом відбитку з однієї поверхні на іншу [7]. Термін «монотипія» походить від грецького «monos» — «один» і «typos» — «відбиток». Процес її створення у класичному варіанті полягає в тому, що на відполірованій металевій дошці олійними фарбами

створюється малюнок, який відбивається на папір за допомогою офортного верстату. Як поверхня (або матриця) використовувалася мідна пластина для гравюри, але сьогодні можна використовувати цинк, скло тощо. Після нанесення малюнка, він переноситься на аркуш паперу шляхом притискання, зазвичай із використанням друкарського верстату або ложки, валика. Відбиток може бути отриманий лише в єдиному екземплярі (моно), залишаючись унікальним, авторським твором. Таким чином, монотипія належить до друкованих технік, але не є тиражною [8].

Монотипія, об'єднуючи в собі роботу з кольором, лінією, різними фактурами, прийомами друкованої графіки, є синтезом станкової, оригінальної графіки і живопису. Завдяки засобам графічної виразності та особливим рисам, притаманним лише цій техніці (багатство фактур, спонтанність та вільність їх прояву), при вмільому керівництві творчим процесом забезпечується успіх навіть у початківців, які не володіють техніками академічного мистецтва [2].

Монотипію можна також створювати шляхом нанесення на поверхню фарби з подальшим використанням пензлів для створення світла в ділянках непрозорого кольору. Фарба може бути на олійній або водяній основі. У випадку фарби на олійній основі, папір може бути сухим, у разі чого зображення буде контрастнішим, або вологим, що дозволяє отримати приблизно на 10 % більше тональностей. Монотипія дозволяє отримати унікальний відбиток, коли більшість фарби залишається на папері після притискання. Для створення відбитку монотипії можуть використовуватися трафарети, акварельні фарби, розчинники, пензлі та інші засоби. Монотипії можуть виконуватись як за попередньо створеним ескізом, так і без нарису [7].

Процес створення монотипії було винайдено Джованні Бенедетто Кастільоне (1609–1664), італійським художником та гравером, відомим своїми замальовками. Він почав створювати монотипії в 1640-х роках, йдучи від чорного до білого, і став автором близько двадцяти монотипій, які збереглися до нашого часу, наприклад монотипія «Створення Адама» [3]. Минуло понад століття після перших спроб створити кольорову монотипію, перш ніж англійський поет, гравер і художник Вільям Блейк (1757–1827) почав розвивати цю техніку. В. Блейк знайшов свій спосіб друку, використовуючи монотипії в поєднанні з офортом. На мідну дошку художник наносив малюнок лаком, а чисті ділянки дошки глибоко протравлював хімічним розчином, після цього наносив фарбу на дошку і отримував відбиток. Так була знайдена нова графічна техніка — цинкографія.

У першій чверті XIX ст. творчий пошук розвитку кольорової гравюри захоплює художників Європи. Монотипні прийоми в гравюрах використовуються художниками, але потенційні можливос-

ті монотипії глибше відчув французький художник Едгар Дега (1834–1917), який одним із перших оцінив її практичну значимість і створив серію робіт у цій техніці. Е. Дега використав у монотипії прозору дошку, щоб контролювати хід роботи і застосовувати різні інструменти, у пошуках потрібної фактури та ефекту розтирав фарбу на дошці пальцем, використовував тампони з різних за фактурою тканин. Прагнення Е. Дега об'єднати монотипію з іншими техніками приводило його до нових відкриттів. У цій техніці також пробували себе Каміль Піссарро, Поль Гоген, японський художник О. Касіро та ін. [6]

У XX ст. техніка монотипії стала більш популярною, оскільки художники переймалися мистецтвом монотипії в періоди свого захоплення кольором і фактурою матеріалу. Виникнення монотипії в Російській імперії пов'язано з ім'ям Є. С. Круглікової, яка відтворила техніку художнього відтиску в перші роки XX ст. Єлизавета Круглікова мешкала в Парижі, працювала в техніках кольорового офорту, виконувала силуетні портрети, декорації та ескізи ляльок для театру маріонеток, але улюбленою її технікою була монотипія. Ім'я художниці асоціюється зі спокійними пейзажами та натюрмортами, її художня майстерня в Парижі приваблювала багатьох талановитих авторів, серед яких були М. А. Добров, М. Н. Волошин, Л. В. Яковлев, К. Є. Костенко, Н. Я. Симонович-Єфімова, І. С. Єфімов, В. П. Белкін [5].

Мистецтвом монотипії захоплювалися митці 1930-х рр. Наприклад, Анатолій Суворов виконав ілюстрації до повісті О. М. Толстого «Дитинство Микити», у яких своєрідність техніки дала можливість художнику створити яскраві, експресивні, різні образи, як показано на рис. 1 [4].

До цього ж часу відноситься монотипія Артура Фонвізіна. Його циркові наїзники настільки легкі, що втрачають свою матеріальність. Борис Малкін створив ряд пейзажів, із яких ранні — щільні за кольором, нагадують живописний твір, а пізні — виконані у стриманій чорно-сірій гамі на білому тлі. Михайло Тарханов винайшов варіант монотипії, який назвав «акватипія»: замість дошки художник використовував поверхню води. Масляна фарба тонким шаром розливалася на воді, на неї накладався аркуш паперу, який вбирав фарби, після чого лист знімали і висушували. На зображеному полі залишалися кольорові конфігурації, які нагадували пейзажні мотиви [10].

Український художник Микола Глущенко (1901–1977) створив багато пейзажів, натюрмортів, портретів у техніці монотипії. Влаштував персональні виставки в Парижі, Мілані, Бухаресті, Празі, Стокгольмі, Римі. У кінці 1950-х років українська художниця Ада Рибачук, потрапивши на Північ, на острів Колгуєв, була вражена природою і життям народів цього краю. Викинуті морем шматки дерева стали стимулом творчого натхнення і були викорис-

тані як матеріал для її монотипій. А. Рибачук створила серію портретів та ілюстрації до евенкійської казки «Маленькі Уняни» [1; 8].

1981 року в естонському місті Кохтла-Ярве вперше була організована виставка фрактальних монотипій Леа-Тути Лівшиць (1930–1999). Художниця дала цьому виду монотипії назву «стохастипія». Завдяки хіміку В. М. Лівшицю і математику В. В. Скворцову (творчий пошук був здійснений ними незалежно один від одного) 2000 року була виявлена фрактальна сутність монотипії і обґрунтовано поняття «фрактальна монотипія» [7]. Сьогодні в техніці монотипії працюють багато художників, такі як А. Бикарюк, А. Даур, В. Левитін, В. Сова, І. Бровіна, М. Сотников та ін. Для творів, виконаних у техніці монотипії, характерні тонкість колірних поєднань, плавність і м'якість форм. Монотипія на сьогодні не займає гідного місця серед інших графічних технік, хоча є однією з найцікавіших і доступних. Крім станкового призначення, монотипія використовується художниками і дизайнерами в сценографії, кіно і мультиплікації, у книжковій графіці та плакаті.

Можливості монотипії розкриваються в роботах сучасної художниці Олени Чорної (нар. 1975), вона показує композиційне рішення завдяки контрастам, структурним лініям, розташуванню плям як засобам, що допомагають надати характеристику образу, як показано на рис. 2 [11].

Ілюстрації в техніці монотипії використовуються і в дизайні книги. Це, наприклад, роботи Світлани Куколь до роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» в техніці монотипії з подальшою обробкою в технічному редакторі Adobe Photoshop. Завдяки контрастам, що їх досягнуто за допомогою чорно-білої монотипії, виконаної олійною чорною фарбою, було підкреслено експресію, динаміку, драматизм подій, розгорнутих у другій частині твору, показано характерні риси героїв (рис. 3, 4).

Наступну ілюстрацію до роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» створено також за допомогою техніки монотипії з подальшою обробкою в технічному редакторі Adobe Photoshop. Завдяки графічним засобам виразності монотипії було передано фактуру картатої тканини, шерсті Кота Бегемота, блиску старого примуса, сторінок рукопису, що обгоріли з країв, але залишилися цілими. Шрифт назви твору було розроблено для дизайну книги і створено у техніці монотипії, що додає загадковості і художньої виразності в оформленні книги.

Висновок з даного дослідження. Таким чином, монотипія зазнала значних змін у порівнянні з тим, якою вона була на початку свого становлення. Що ближче до ХХІ століття, то складнішою ставала її технологія, більше ускладнювалися фактура відбитка і колірне рішення композиції. Розвиток монотипії у цьому напрямку дає несподівані і яскраві творчі рішення. Художники сучасності продовжують пошуки нових засобів для збагачення образної

мови монотипії, що вимагає безпосередньої, синхронної взаємодії митця з матеріалом, розуміння особливостей цієї техніки. Тож сьогодні монотипія не є процесом механічного масового друку відбитків, вона вимагає живої безпосередньої участі митця від першої до останньої хвилини народження художнього твору.

Перспектива подальшої роботи. Сьогодні продовжується збагачення образної мови монотипії. Технічні особливості монотипії можуть допомогти у створенні методичних і теоретичних розробок для збагачення композиційних, кольорових і фактурних характеристик творів. Змішані техніки з використанням монотипії можуть використовуватися в мистецтві і в дизайні, а змішана техніка монотипії з використанням комп'ютерної графіки має безмежний потенціал у графічному дизайні.

Література:

1. Глушенко М. П. Монотипія [Електронний ресурс] / М. П. Глушенко. — Режим доступу : <http://www.gs-art.com/auctions/ukrainskaya-zhivopis-i-grafika-khkh-khkh-vv-5/catalog/2785/>. — Назва з екрана.
2. Графіка. Художні засоби. Види та жанри (промислова, оригінальна, тиражна) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.zhu.edu.ua/mk_school/mod/page/view.php?id=1030. — Назва з екрана.
3. Джованні Б. К. [Електронний ресурс] // Вікіпедія — Вільна енциклопедія. — Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Джованні_Бенедетто_Кастільоне. — Назва з екрана.
4. Зльгостев А. С. Графіка [Електронний ресурс]: стаття // «RedkayaKniga.ru: Библиотека редких и старинных книг». — Режим доступу : <http://redkayakniga.ru/knigovedenie/item/f00/s00/e0000534/index.shtml>. — Назва з екрана.
5. Кругликова Е. С. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.shedevr.com.ua/?author=k/kruglikova>. — Назва з екрана.
6. Лещинский А. А. Основы графики — техника плоской печати [Електронний ресурс] / А. А. Лещинский. — Режим доступу : <http://ebooks.grsu.by/leshchinski/technika-ploskoi-pechati.htm>. — Назва з екрана.
7. Монотипія (графіка) [Електронний ресурс] // Вікіпедія — Вільна енциклопедія. — Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Монотипія_\(графіка\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Монотипія_(графіка)). — Назва з екрана.
8. Самойлова Н. М. Становлення монотипії як техніки друкованої графіки [Електронний ресурс] / Н. М. Самойлова. — Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=947&start. — Назва з екрана.
9. Сиров В. М. Роботи художника [Електронний ресурс] / В. М. Сиров. — Режим доступу : <http://www.liveinternet.ru/users/3222837/post247074214/>. — Назва з екрана.
10. Тарханов М. М. Монотипія [Електронний ресурс] / М. М. Тарханов. — Режим доступу : <http://bidspirit.com/portal/?lang=he&searchAgentRequest=true#!/lot-Page/source/catalog/auction/55f46052e4b024cebe4d94cd/lot/55f844d7e4b024cebe4d99d0>. — Назва з екрана.
11. Черная Елена. Монотипия [Електронний ресурс]: стаття // Монотипия — мир чудес!. — Режим доступу : <http://www.monotypy.ru/artists/elena-chernaya/>. — Назва з екрана.

References:

1. Glushchenko M. P. Monotipiya. Available : <http://www.gs-art.com/auctions/ukrainskaya-zhivopis-i-grafika-khkh-khkh-vv-5/catalog/2785/>. In Russian.
2. Grafika. Hudozhni zasoby. Vidy ta zhanry (promyslova, oryginal'na, tyrazhna) Available : http://www.zhu.edu.ua/mk_school/mod/page/view.php?id=1030. In Ukrainian.

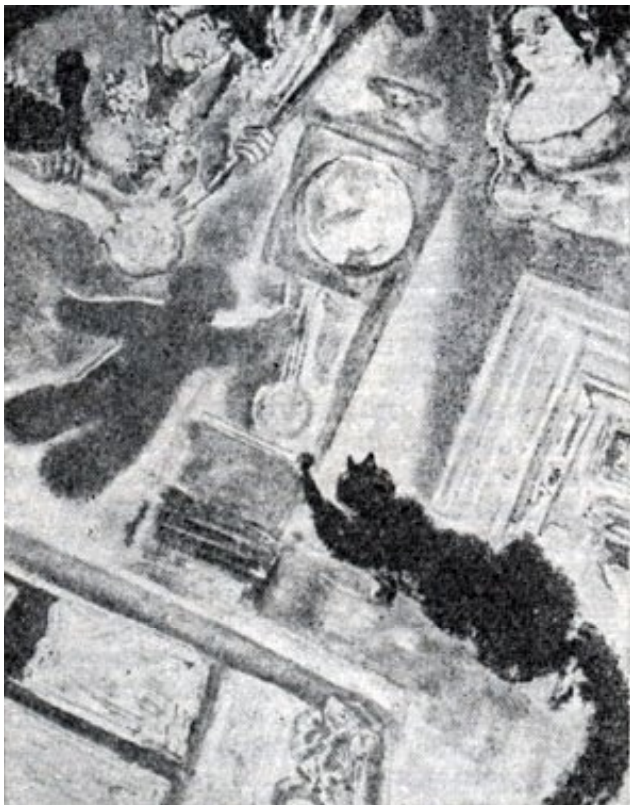

Рис. 1. А. Суворов. Монотипія до повісті О. Толстого «Дитинство Микити» [4]

Рис. 2. О. Чорна. Монотипія. Серія «Архітектура» [11]

Рис. 3. С. Куколь. Монотипія. Шмуцтитул до другої частини роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»

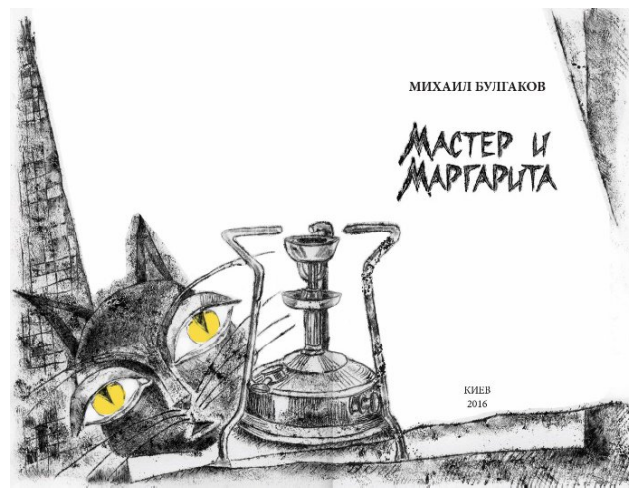

Рис. 4. С. Куколь. Монотипія. Титул до роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»

3. Dzhovanni B. K. Vikipedija — Vil'na encyklopedija. Available : https://uk.wikipedia.org/wiki/Dzhovanni_Benedetto_Kastil'one. In Ukrainian.
4. Zlygostev A. S. Grafika. «RedkayaKniga.ru: Biblioteka redkih i starinnyh knig». Available at : <http://redkayakniga.ru/knigovedenie/item/f00/s00/e0000534/index.shtml>. In Russian.
5. Kruglikova E. S. Available : <http://ebooks.grsu.by/leshchinski/tehnika-ploskoi-pechati.htm>. In Russian.
6. Leshchinskiy A. A. Osnovy grafiki — tekhnika ploskoy pechati. Available : <http://ebooks.grsu.by/leshchinski/tehnika-ploskoi-pechati.htm>. In Russian.
7. Monotypija (grafika). Vikipedija — Vil'na encyklopedija. Available : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Монотипія_\(графіка\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Монотипія_(графіка)). In Ukrainian.
8. Samojlova N. M. Stanovlennja monotypii? jak tehniky drukovanoi grafiki. Available : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=947&star. In Ukrainian.
9. Sirov V. M. Roboti khudozhnika. Available : <http://www.liveinternet.ru/users/3222837/post247074214/>. In Russian.
10. Tarkhanov M. M. Monotipiya. Available : <http://bidspirit.com/portal/?lang=he&searchAgentRequest=true#!/lot-Page/source/catalog/auction/55f46052e4b024cebe4d94cd/lot/55f844d7e4b024cebe4d99d0>. In Russian.
11. Chernaya Elena. Monotipiya. Monotipiya — mir chudes! Available at : <http://www.monotypy.ru/artists/elena-chemaya/>. In Russian.